

TEKLA DÖMÖTÖR

(Budapest)

NARODNA
UMJETNOST

1982

KNJIGA 19

izvorni znanstveni rad

O definiciji folklorne drame u folkloristici i teatrologiji

Pošavši od konstatacije da nema općeprihvaćene definicije folklorne drame, autorica upozorava i na neujednačenost terminologije. Analizira određenja folklorne drame uobičajena u povijesti kazališta i primjećuje da ona ne mogu zadovoljiti folkloristiku kojoj je potrebna drugačija definicija. Između termina folklorna drama i folklorna igra odlučuje se za folklornu igru, jer drama pretpostavlja svjesni sukob među pojedincima i društvenim grupama, a u folklornim igrama većinom nailazimo na pasivno podnošenje sudbine. Unutar folklorne drame folkloristi razlikuju: 1) mitsko-magijsko-religijske igre, 2) burleskne igre, farse i 3) historijske, pseudohistorijske ili romantične igre. Ta podjela donekle odgovara podjeli kojom se služi L. Smidt. Nakon što je navela primjere za spomenute kategorije, autorica primjećuje da su neke od kategorija u opadanju ili su sasvim nestale, dok s druge strane usprkos popularnosti folklornih igara u profesionalnim i amaterskim kazalištima i u audiovizualnim medijima dolazi do ozbiljnih pogrešaka u njihovoj prezentaciji, pa kao rezultat dobijamo lažni folklor. Potreba za stvaralačkim izražavanjem stvorit će prije ili kasnije novi tip folklorne igre s novim značenjima mita, magije i društvenih sukoba.

Frederic Litto napisao je godine 1968: »Za razliku od onih područja što su bolje prošla u proučavanju folklora (narodne priče, zagonetke, pjesme), ne postoji još zadovoljavajuća i opće prihvaćena definicija koja bi odredila što je zapravo folklorna drama«.¹

¹ »Journal of American Folklore«, vol. 81, br. 320, str. 168.

Potpuno se slažem s Littom. Nema opće prihvaćene definicije folklorne drame, i zapravo takva definicija nikada nije ni postojala. Štoviše, ne postoji ni zajednički termin kojim bi se služili svi stručnjaci što se bave tim područjem: neki upotrebljavaju termin folklorna drama, neki folklorna igra. Na njemačkom je, čini se, termin »Volksschauspiel« manje-više prihvaćen. Laurits Bødker je, izgleda, u svom Rječniku zaboravio cijeli taj žanr.² NIF je 1976. pripremio terminološki rječnik koji uključuje naziv folklorna drama (folk-drama), a ne folklorna igra (folk-play) i definira je kao »dramsku radnju sa stalnim ulogama koju pred publikom izvode neprofesionalci u svojoj vlastitoj društvenoj sredini.«³ No, kao što ćemo vidjeti, ova definicija postavlja dva pitanja o kojima treba raspraviti: da li da govorimo o folklornoj drami ili folklornoj igri i pitanje »neprofesionalaca«.

Postoje dva različita područja koja definiraju folklornu dramu, i njihove su definicije prilično različite. U povijesti kazališta folklorna bi drama mogla uključiti ove povijesne kategorije (unaprijed bih primijetila da ću u tekstu koji slijedi razmatrati samo Evropu, ispuštajući izvođenja u takozvanim »primitivnim« ili »plemenskim« kulturama, kao i igre koje se izvode u Aziji):

1) Repertoar profesionalnih ili poluprofesionalnih izvođača na trgovima ili lutajućih družina kada se taj repertoar izvodi za puk. To uključuje izvođače u antičko doba, srednjovjekovne putujuće izvođače, lutkare, komediju *dell'arte* i slične pojave sve do dvadesetog stoljeća.

2) Misteriji i mirakuli (prikazanja) što su ih, u srednjem vijeku ili kasnije, izvodili neprofesionalni glumci u gradovima ili selima, no u režiji svećenstva.

3) Repertoar bilo koje grupe amatera, ako oni pripadaju društvenom sloju što ga povijest kazališta smatra »narodom«.

No, nijedna od tih kategorija ne slaže se u potpunosti s opisom »folklorne drame« ili »folklorne igre« kakav daju folkloristi. Koga god folkloristi smatrali narodom, njegova se umjetnost naziva folklorom kada nije profesionalna. No najvećim dijelom kategorije koje sam spomenula izvode ili njima rukovode profesionalci, a tekstovi su većinom skraćene verzije pripovjednih tekstova ili drama koje su napisali individualni autori, i to većinom profesionalci. Naravno, svi folkloristi znaju da narodna poezija i nacionalna književnost neprestano utječu jedna na drugu, i koncepcija prema kojoj »narod stvara poeziju« (>das Volk dichtet«), karakteristična za 19. stoljeće, danas nam se čini kao romantička iluzija. No, bez obzira na to koju definiciju »naroda« i »narodne poezije« prihvatiti, profesionalci u toj definiciji ne mogu imati veliku ulogu.

Jasno je, dakle, da se folkloristi ne mogu koristiti kategorijama kojima se služi povijest kazališta, već im je potrebna vlastita definicija; folklorističke kategorije neće biti one kojima se služi povijest kazališta.

² Laurits, Bødker: *International Dictionary of Regional European Ethnology and Folklore, II. Folk Literature (Germanic)*, Copenhagen 1965.

³ »Termilexikon NIF Rapporten«, 5, 1967. (šapirografirani rukopis).

Raspravimo najprije o terminima drama i folklorna igra. Ja se osobno radije služim nazivom folklorna igra umjesto drama. Folklorna igra ne odgovara u potpunosti drami kako je definira estetika, npr. Aristotel, Hegel ili drugi. Sličnost tih dviju kategorija proizlazi iz činjenice da u oba slučaja možemo imati verbalne dijaloge i glumačku radnju u izvedbi živih osoba ili lutaka. No drama pretpostavlja svjesno kretanje, atmosferu u kojoj subjektivna svijest dostiže visoku razinu s obzirom na pogled na svijet i na umjetnički izraz. Drama nam pokazuje svjesni sukob među pojedincima ili društvenim grupama. Glumci su aktivne pokretačke snage svoje vlastite sudbine, bez obzira na to da li je ishod dobar (komedija) ili loš (tragedija).

Prema tome mislim da drama pretpostavlja urbanu atmosferu i individualne dramske pisce. Zapravo, nema pravih folklornih tragedija, premda bi se folklorne komedije mogle prije usporediti s književnim komedijama. U folklornim igrama glumci većinom pasivno podnose svoju sudbinu.

Pregledajmo sada kategorije folklorne drame (ili zapravo folklorne igre) kako ih vide folkloristi. (Te se kategorije određuju s obzirom na sadržaj a ne na formu igara).

1) Mitsko-magijsko-religijske igre (kultne igre, mitske opere, dramatizirani mitovi itd.).

2) Burleskne igre, farse, koje preuzimaju sižee iz svakodnevnog života i mogu biti satirične, oponašajući osebnosti pojedinaca ili grupa, životinja, smiješnog i čudnog ponašanja itd.

3) Historijske ili pseudohistorijske, ili romantične igre. Njihov se sižee obično uzima iz kakvog pučkog »petparačkog« izdanja, tj. epskog pripovjednog teksta. U tu se grupu uključuju igre o razbojnicima, sižei talijanskog »maggioa« (Roland, Orlando, itd.), njemačke igre o Genovevi i Grizeldi, itd. Sastavljači tekstova također pripadaju »narodu«. Te grupe manje ili više odgovaraju kategorijama kojima se služi Leopold Schmidt⁴ upotrebljavajući nazive:

1. pièces de théâtre se rattachant a des coutumes populaires (kazališni komadi koji se odnose na narodne običaje);
2. pièces de théâtre sur des sujets chrétiens (kazališni komadi s kršćanskim sadržajima);
3. pièces de théâtre sur des sujets tirés de la littérature populaire (kazališni komadi sa sadržajima iz pučke književnosti).

U strogom smislu riječi, samo prva od Schmidtovih grupa uključuje prave »narodne tvorevine«, kao i moja prva i druga grupa.

Mitsko-magijske igre uvijek se izvode unutar okvira narodnih običaja. Toj grupi pripadaju takozvane igre nadmetanja (engleske igre sv. Jurja Mummer's Plays, borba ljeta i zime, karnevala i korizme, stare i nove godine itd.).

⁴ Leopold, Schmidt: *Le théâtre populaire européen*, Paris 1965.

Često je teksta vrlo malo, ili ga uopće nema, te se naglašava radnja (plesovi s mačevima). U drugim slučajevima nema borbe: imamo samo maskiranu osobu, prurušenu u životinju ili u natprirodno biće. (Dodole, Zeleni Juraj, duhovski kralj ili duhovska kraljica, kukeri, lazarike itd.).⁵

Što se tiče religijskih igara, pozabavit ćemo se u prvom redu seoskim božićnim igrama i igrama o Herodu. Što se tiče uskršnjih igara, one su obično suviše složene da bi se mogle izvoditi bez pomoći mjesnog svećenstva ili učitelja. Tekstovi božićnih igara i igara o Herodu potječu također iz pisanog teksta, no seosko ih stanovništvo mijenja u tolikoj mjeri da bih se usudila nazvati ih »folklorom«.

U drugoj grupi, folklorne se komedije većinom izvode u doba karnevala ili na vjenčanjima. Ovdje ću navesti mađarski primjer: takozvana tobožnja vjenčanja i tobožnji sprovodi.⁶ Tobožnji se sprovodi spominju još u sedamnaestom stoljeću. Centralni lik te igre uvijek je mladić položen na odru kao da je mrtav; ostali se mladići pojavljuju kao tobožnji svećenici i ožalošćeni. U katoličkim selima zabava se uglavnom sastoji od oponašanja latinskog obreda i latinskih crkvenih pjesama. To se postiže ponavljanjem imena mjeseci (Ianuarius, Februarius itd.). Propovijed koja se drži nad mrtvacem mješavina je latinskih riječi i aluzija na njegovu proždrljivost i razbludnost. U protestantskim selima postala je popularnom druga vrsta igara tobožnjeg sprovoda: unosi se mladić pokriven plahtom, za njime slijede lažni svećenik i »rođaci« preminuloga, koji se opraštaju s njime veselim i vrlo sočnim riječima. Šaljivost igre je u tome što, iako je sam čovjek mrtav, njegov penis nije. To se obično prikazuje pomoću crvene mrkve ili crvene paprike. Zoltán Ujvári je nedavno objavio nekoliko varijanata te igre. Tobožnja vjenčanja također su mješavina opscenosti i satiričnih dijaloga.

U okviru iste kategorije nalazimo nekoliko tipova karnevalskih igara koje ismijavaju pojedince ili etničke grupe, stare žene, svećenike itd.

Prijeđimo sada na treću kategoriju. Obično seoska grupa (no to mogu biti i tvornički radnici) odluči da izvedu igru. Tekst sastavljaju članovi grupe, i obično preuzimaju siže neke dobro poznate priče. Dobar primjer ove vrste jesu folklorne igre o pljačkašima i drumskim razbojnicima, poznate u cijeloj istočnoj Evropi.

Folklorne igre (prema definiciji koju daje povijest kazališta) i pojave što ih folkloristi nazivaju folklornim igrama ponekad su slične. To se pogotovo može reći za treću grupu, izuzevši činjenicu da su u prvom slučaju tekstovi književnog porijekla, i da u drugom slučaju sastavljači nisu profesionalci, a sam izvorni tekst također je folkloran.

Igre povezane s narodnim običajima obično ne izvode profesionalni igrači na trgovima, već seosko stanovništvo.

⁵ Tekla, *Dömötör: A népszokások költészete*, Budapest 1974, Robert Wildhaber (urednik), *Masken und Maskenbrauchtum aus Ost- und Südosteuropa*, Basel 1968.

⁶ Zoltán, Ujvári, *A temetés paródiája*, Debrecen 1978.

Na svim razinama možemo naći izvedbe vjerskih igara, misterija i mira-
kula. U Liégeu, na primjer, profesionalno lutkarsko kazalište obično je prika-
zivalo božićne igre vrlo slične folklorenim tekstovima.

Ta dvoznačna situacija postala je složenijom u posljednjih dvadeset go-
dina. Neke kategorije su u opadanju ili su potpuno nestale: danas grupe od-
raslih izvođača iz naroda vrlo rijetko daju misterije; tu dužnost preuzele su
škole i danas te igre izvode školska djeca, a podučavaju ih učitelji služeći se
štampanim knjigama.

Kategorija igrača na trgovima gotovo je nestala s izuzetkom nekoliko lut-
karskih kazališta i kazališta karađoza u Grčkoj i Turskoj. Narodni običaji
vezani uz magiju također brzo nestaju.

No istodobno, folklorne igre postaju pomodne u profesionalnom kazalištu,
na televiziji, radiju itd. Ali budući da ljudi koji se time bave zapravo ne znaju
u potpunosti što su folklorne igre, oni prave neke vrlo ozbiljne pogreške, pa
kao rezultat dobivamo lažni folklor. Na primjer, dijalozi vezani uz magiju
plodnosti postaju prazni ako im kontekst nije jasan. Ta je situacija postala
tako uočljivom da je UNESCO stvorio poseban odbor sa zadaćom da je prouči.

Iste su pogreške očite i u amaterskoj glumi. Gradske kao i seoske grupe
nastoje prikazivati »folklorne igre«, ili nešto za što oni misle da su folklorne
igre. Oni također pretvaraju epske pripovijedne tekstove (balade, priče) u di-
jaloge. Rezultat takve preobrazbe nema nikakve estetske vrijednosti, niti mo-
že odražavati društvene probleme našeg vremena.

Znači li to da su folklorne igre zauvijek nestale? U to iskreno sumnjam.
Čak i uz sve veći utjecaj masovnih medija na narodnu kulturu, danas je očita
želja za stvaralačkim izražavanjem vlastite ličnosti preko glume. Ljudi nisu
zadovoljni ako u tom procesu samo primaju; oni ne žele biti pasivni promatra-
či; oni također žele glumom izraziti sebe. Potrebni su i modeli za stvaranje no-
vih tekstova. Za sada se čini da amaterske grupe tapkaju u tami pokušavajući
stvoriti nove folklorne igre. No vjerujem da će se prije ili poslije ponovno
stvoriti novi tip folklorne igre koju će stvarati pisati i izvoditi neprofesionalne
grupe. Mit i magija, kao i društveni sukobi i težnje dobit će novo značenje u
toj novoj vrsti folklorne igre. Zeleni Juraj i izvođači na trgovima neće više
imati svoje mjesto u našoj kulturi — no možda će se naći novi oblici koji će
izražavati naše zajedničke nade i strahove, te želju da se smijemo drugima —
— a i samima sebi.

Prevela s engleskog L. Moravac